Indian Council of Social Science Research

IMPRESS/ICSSR SPONSORED

TWO DAY NATIONAL CONFERENCE

"Developing New Insights for the Development of Gramin Bharat (Rural India)"

SEPTEMBER 18-19, 2019

PROCEEDINGS

ISBN No.: 978-81-943519-0-0

Shiksha Mandal, Wardha's

G.S.COLLEGE OF COMMERCE & ECONOMICS

Law College Square, Amravati Road, Nagpur – 440 001

e-mail: gscollegenagpur@rediffmail.com

www.gscen.shikshamandal.org

Fax: 2528747 Phone No.: 0712-2531760

A RUSA BENEFICIARY INSTITUTION

28	Krishnasree S.	Women Empowerment Reviving the Life of Rural Women	122
29	Madhur Mishra	Rural Tourism in India: Impact, Challenges and Opportunities	125
30	Dr. Manoj Pandey	A Study on Role of Dairy Co-Operatives in the Rural Sector, in context to providing Financial Aid to Farmers	130
31	Ms. Leena Langde	Access To Use Of LPG Leads To Special Transformation In Rural India With Special Reference To Pradhan Mantri Ujjwala Yojana	134
32	Prof. Prajakta Deshpande	The Role Of Technology In Global Food Security	138
33	Prof. Preeti Naresh Rangari	A Study On Importance of Eco-Friendly Technology Of Organic Farming	142
34	Dr. Shrikrishna Raut	Role Of Technology In Agriculture Development	148
35	Prof. Shilpa Yadao & Prof. Rahul A Tiwari)	Role of Technology In The Agriculture And Rural Development	151
36	Prof. Shirish M. Sutar	Smart Phones: Game Changers For Agriculture	155
37	Prof. Swati Kathaley	Developing Urban- Rural Assimilation and Co-operation for Sustainable Rural Development	158
38	Prof. V. J. Pathak	Role of Rural Tourism In India	161
39	Prof. Ashish R. Ingale	New Insights For Agricultural Development - A Case Study Of Sustainable Development With Special Reference Of Indian Agriculture Sector	164
40	Dr. Ratan R. Chaudhari	Training Enhances Entrepreneurial Competencies of Dairy Farmers	171
41	Raunak P. Shah	Rural Tourism In India - Issues, Challenges And Opportunities	174
42	Rishikant Chaudhari, Dr. K Padmawati	A Description Of Public Expenditure On Agriculture and Output Growth	179
43	Smt. Sandhya Deshpande	Developing New Insights for The Development of Gramin Bharat	183
44	Sandra Thomas	Analysis on the Impact of National Honey Mission on Rural Areas	188
45	Sankalp Hadke	An Assessment of Role and Responsibilities Of ASHA Workers In Tuljapur Block of Osmanabad District	191
46	Shivani Fule	Rural Development Through Women Empowerment	201
47	Prof. Subhada S. Deshkar, Prof. Sumant L Wachasundar	An Analytical Study Of Socio-Economic Changes Found In Self Help Group Belonging to Women Of Nagpur (Period 2015-2018)	203
48	Miss. Shumara S. Mohammed	Rural Tourism In India - A Way Forward	208
49	Sowparnika. S. B.	Organic Theatre: Redefining Agriculture As "Agri- Culture "	213
50	Sruthy Madhavan	Credit Information to Farmers: Role of Information And Communication Technology	216
51	Dr. A. B. Patle	''कृषि सम्बद्ध उद्योगों व्दारा ग्रामीण विकास''	231
52	Dr. Ananta V Gavhale	ग्रामीण भारताच्या विकासात प्रधानमंत्री ग्रामसडक योजनेचे आर्थिक महत्त्व	235
53	Dr. Rushikesh P. Gore	भारत देशाच्या विकासामध्ये कृषी यांत्रिकीकरणाचे आर्थिक महत्त्व	239
54	Dr. Neha Kalyani	सामुदायिक विकास योजनाओ से ग्रामीण क्षेत्रो का विकास	243
55	Prof. Suresh Pawar and Dr. Vaishali Ugale	ग्रामीण भारतातील स्त्री सक्षमीकरणाची वाटचाल	247
56	Dr. Neeta Dharmadhikari	शेतीच्या विकासात पिक व सजीवसाठा विम्याचे योगदान	249
57	Dr. Mukunda Gopalrao Meshram	'ग्रामीण भारताच्या विकासातील समस्या'	253
58	Dr. Sampada Naseri	Women Empowerment Through Rural Tourism - Special Reference To Vidardha	257

ISBN NO. : "978-81-943519-0-0"

TRAINING ENHANCES ENTREPRENEURIAL COMPETENCIES OF DAIRY FARMERS

Dr. Ratan R. Chaudhari
Assistant Professor
Community Development and Extension
Shrikrishnadas Jajoo Grameen Sewa Mahavidyalaya, Pipri-Wardha
Email: ratanextn@gmail.com

ABSTRACT

The present study was conducted in Dharwad and Belgaum districts of Karnataka with sample size of 200 trained and untrained dairy farmers. Results revealed that majority (58.00%) of trained dairy farmers had medium level entrepreneurial behaviour followed by 26.00 per cent having high level of entrepreneurial behaviour. Nearly half (49.00%) of untrained dairy farmers found low level followed by medium (40.00%) level of entrepreneurial behaviour. Only 11.00 per cent untrained dairy farmers had high entrepreneurial behaviour. There was significant difference found in entrepreneurial behaviour of trained and untrained dairy farmers due to training. Hence, training enhanced entrepreneurial competencies of trained dairy farmers.

Key words : training, entrepreneurial competencies, decision making, dairy farmers, innovativeness, coordinating ability, achievement motivation, risk orientation, information seeking behaviour, cosmopoliteness and self confidence

Introduction

Dairy farming is an important enterprise of our rural population. It provides not only continuous income and improves dietary standards of family, but also supplements the income and reduces unemployment to a large number of the rural and urban people. India ranks first in milk production, accounting for 18.5% of world production, achieving an annual output of 146.3 million tones during 2015-16 as compared to 137.69 million tonnes during 2013-14 recording a growth of 6.26%. Whereas, the Food and Agriculture Organization (FAO) has reported a 3.1% increase in world milk production from 765 million tones in 2013 to 789 million tones in 2014 (Economic Survey, 2015).

Development of dairy enterprise requires innovative ideas, coordination of different activities, risk, proper management etc. Entrepreneur plays important role in development of dairy enterprise because he bears different competencies. Competencies of the individual can enhanced through proper training. The basic problem is not of natural resources but it is of the human resources. Hence, it is required to strengthen human capital through an effective training. Keeping this in view the present investigation was carried out with the objective as to study entrepreneurial competencies of trained and untrained dairy farmers

Material and method

The present investigation was conducted in Dharwad and Belgaum districts of Karnataka with sample size of 200 trained and untrained dairy farmers. Among the different agricultural training programmes of Rural Development and Self Employment Training Institute (RUDSETI), Dharwad, dairy training is the most popular one. Hence, total 100 trained dairy farmers were selected purposively based on highest number of trinees in Dharwad and Belgaum districts. The equal numbers of untrained dairy farmers were selected randomly from the same area. The data were collected by personal interview method with the help of structured interview schedule.

Result and discussions

1) Entrepreneurial behaviour of dairy farmers

ISBN NO. : "978-81-943519-0-0"

2019-20

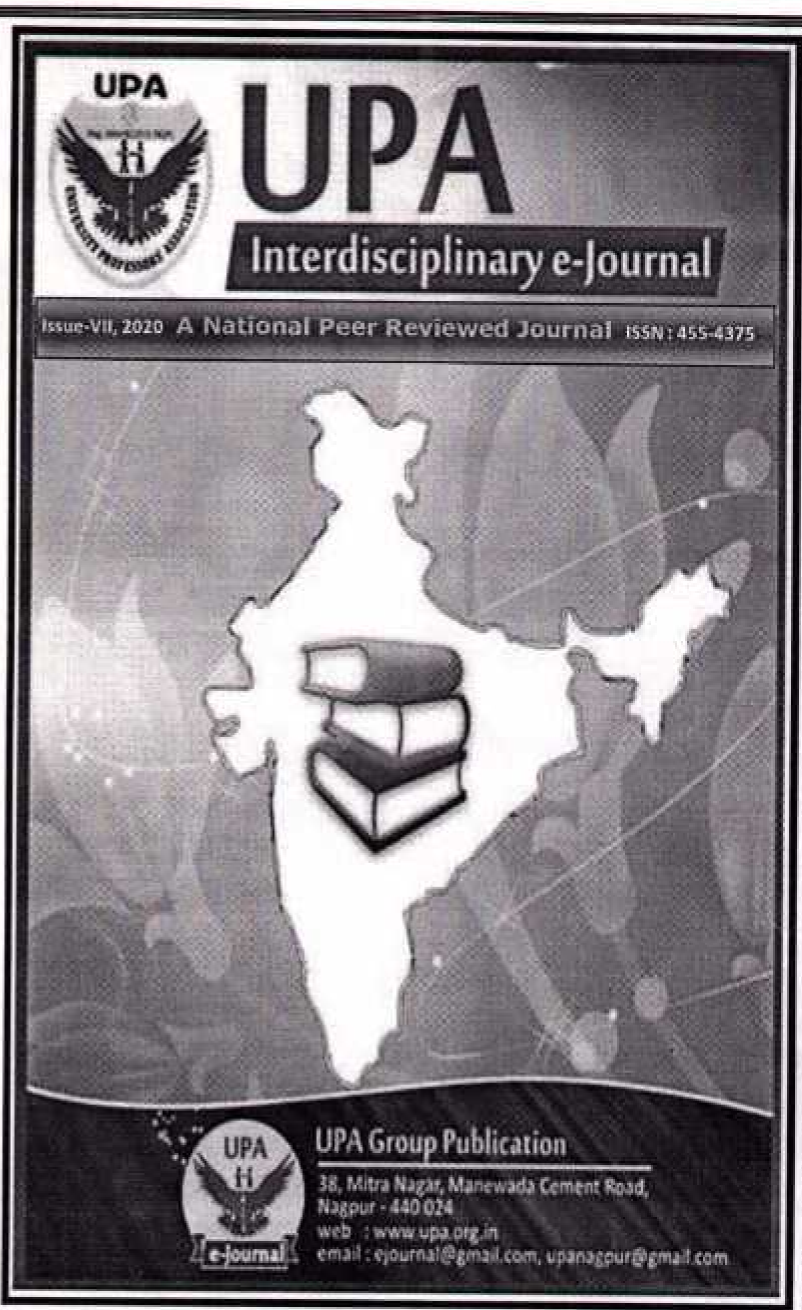

CHIEF EDITOR,
Dr. Anil Dodewar

EDITOR,
Prof. Akash Bele

EXECUTIVE EDITOR,
Dr. Chandrashekhar Gitte

PUBLISHED BY :
UPA Group Publication In Association with University Professors' Association. 38, Mitra Nagar, Manewada Cement Road, Nagpur-24.

CORPORATE OFFICE:
38, Mitra Nagar, Manewada Cement Road, Nagpur-24.

PUBLICATION :
The UPA Interdisciplinary e-journal is published Bi-annually.

© All Rights Reserved.
The views expressed in this publication are purely personal judgments of the authors and do not reflect the views of Journal or the body under whose auspices the journal is Published.

For downloading the Issue, Click the link given below

http://upa.org.in/ejournal_april_2020

Visit : www.upa.org.in

Share your valuable feedback at,

upanagpur@gmail.com

upajournal@gmail.com

UPA National Peer-Reviewed Interdisciplinary e-Journal

UPA

Published By

UPA Group Publication

In Association With

University Professors' Association

April - 2020

सुरेश भट यांची काव्यशैली

डॉ. राजेश देशपांडे
मराठी विभागप्रमुख
श्रीकृष्णदास जाजू ग्रामीण सेवा महाविद्यालय,
पिपरी–वर्धा.
deshpanderaj17@gmail.com

कविता हा एक ललित वाङ्मयप्रकार आहे. ललित वाङ्मयात आशयाभिव्यक्तीसोबतच शैलीला देखील अतिशय महत्त्वाचे स्थान असते. शैली अभिव्यक्तीमधील लालित्यावर अवलंबून असते; आणि लालित्य हे अभिव्यक्तीच्या माध्यमातून साहित्यात अवतरत असते. कवितेतून कवी आपल्याला आलेल्या अनुभवांचे प्रकटीकरण करीत असतो. हे प्रकटीकरण नितांत सुंदर, सुरस, रमणीय व लालित्यपूर्ण असणे गरजेचे असते; त्याचबरोबर ते आशयपूर्णही असावे लागते. आशय व अभिव्यक्ती यांच्या मीलनातून प्रगटणारे लालित्य हेच खरे लालित्य असल्यामुळे आपले काव्य लालित्यपूर्ण असावे याकरिता कवी प्रयत्न करतो. प्रत्येक कवीची आपले अनुभव अभिव्यक्त करण्याची एक धाटणी असते. तिलाच त्या कवीची शैली म्हटले जाते. प्रत्येक कवीची काव्यशैली वेगळी असे आपण ज्या अर्थाने म्हणतो, त्याच अर्थाने सुरेश भटांची काव्यशैलीही वेगळी आहे असे म्हणता येते.

भा. रा. तांबे व बा. भ. बोरकरांप्रमाणेच सुरेश भटांच्याही कवितेत संगीत काठोकाठ भरलेले आहे. किंबहुना असे म्हणता येईल की, संगीत हा सुरेश भटांच्या कवितेचा प्राण आहे. गुणगुणत लिहिणे हा भटांचा स्वभाव आहे. भा. रा. तांबे स्वत:शी गुणगुणत काव्यलेखन करीत असत त्यामुळे त्यांच्या कवितांमध्ये गेयता होती. भट म्हणतात, "मी देखील गुणगुणतच गझला लिहित असतो. त्यामुळे मात्रा चुकत नाही. ज्याला चूक न करता वृत्तात लिहायचे असेल त्याने गुणगुणतच लिहायला हवे."[१] सुरेश भटांवर उर्दू काव्याचा प्रभाव असल्यामुळे उर्दू शायरीत असणारी गेयता घेऊनच भटांची मराठी गझल अवतरलेली आहे. भटांची बहुसंख्य कविता गझलेच्या विशिष्ट आकृतीबंधातून साकार झालेली असल्यामुळे ती वृत्तबद्ध व छंदोबद्ध आहे. भ. श्री. पंडित म्हणतात, "छंदात स्वभावत: लय असते. लयबद्ध शब्दांच्या श्रवणाने रसिकांचे कर्ण तृप्त होतात आणि अंत:करण उचंबळून येते. म्हणूनच उच्चप्रतीचे भाव्यकाव्य छंदात व लयबद्ध शब्दांत अवतीर्ण होत असते. अशा काव्याला सामान्यत: गीतिकाव्य हे नाव देण्याची परिपाठी आहे. आणि त्याच्या शैलीला संगीतात्मक शैली या नावाने ओळखण्याची रीती आहे."[२]

सुरेश भटांच्या 'मालवून टाक दीप', 'मल्मली तारुण्य माझे', 'दुभंगून जाता जाता', 'पहाटे पहाटे मला जाग आली', 'चांदण्यात फिरताना', 'उष:काल होता होता', 'भोगले जे दु:ख त्याला', 'मेंदीच्या पानावर', 'सुन्या सुन्या मैफलीत माझ्या', 'आज गोकुळात रंग खेळतो हरी', 'चल उठ रे मुकुंदा', 'वाजवि मुरली देवकीनंदन' ह्या गीतांकडे नजर टाकल्यास भटांच्या सांगीतिक शैलीचा प्रत्यय येतो. आपल्या मधुर गीतांचे स्वर आळवीत आपल्याच मस्तीत जगणाऱ्या सुरेश भटांनी नवकाव्याच्या जमान्यात छंदोबद्ध, वृत्तबद्ध आणि सहज गुणगुणता येईल अशी अतिशय उत्कृष्ट कविता रसिकांपुढे सादर

2095-20

(SJIF) Impact Factor-7.675 ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

March -2020

SPECIAL ISSUE : CCXXVI (226)

Domestic Violence: Impact on Indian Society

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Editor:
Dr Nitin A. Mathankar
Principal
Late Vasantrao Kolhatkar Arts
College, Rohana

Guest Editor:
Prof. Deoman Umbarkar
Late Vasantrao Kolhatkar Arts
College, Rohana

The Journal is indexed in:

Scientific Journal Impact Factor (SJIF)

Cosmos Impact Factor (CIF)

International Impact Factor Services (IIFS)

46	महात्मा गांधी और स्त्री शक्ति का नवजागरण प्रा. डॉ. शहनाज शेख	160
47	कविता : वेदनेची व विद्रोहाची डॉ. राजेश देशपांडे	162
48	सामाजिक आरोग्य राखण्यासाठी योगाची भूमिका डॉ. उज्वला ते. कापगते	170
49	कौटुंबिक हिंसाचार – इतिहास आणि वर्तमान प्रा. संतोष विश्वनाथ यादव	177
50	मानवाधिकार आणि महिला अधिकार व कौटुंबिक हिंसाचाराच्यासंदर्भात कायदेशीर तरतूदी प्रा.डॉ. पद्माकर प्रेमदास दारोंडे	180
51	भारतीय महिला आणि कौटुंबिक हिंसाचार कायदा डॉ.विजया एच. राऊत	186
52	कौटुंबिक हिंसाचार ग्रस्त स्त्रीयांना मानसिक तणाव मुक्त करण्यासाठी संगीत चिकित्सा : एक उपाय वैखरी वझलवार	193
53	कौटुंबिक हिंसेचा समाजावर होणारा परिणाम प्रमोद चं. वानखेडे	197
54	मानव अधिकार आणि कौटुंबिक हिंसाचार : एक अध्ययन सहा.प्रा. सुहास यु. वाघमारे	202
55	भारतीय समाजातील स्त्रीवरील अत्याचाराचा अभ्यास डॉ. दिपक मनीराम चव्हाण	206
56	कौटुंबिक हिंसाचार आणि भारतीय स्त्रीयांची सद्स्थिती: एक अध्ययन सहा. प्रा. विकास एन. अड्याळकर	210
57	स्त्री–पुरुषपणाची समाजरचित विषमतेची चिकित्सा श्री. रुपेश बाळकृष्णराव फुके	214
58	प्राचीन से वर्तमान काल तक महिलाओं का उत्पीडन प्रा.पौर्णिमा एच. राहांगडाले	219
59	पुरूषी मानसिकतेच्या छळातून स्त्रिहिंसा प्रा. डॉ. राजेंद्र जनार्दन कांबळे	223
60	सद्य:परिस्थितीत मानवीय मूल्ये आणि स्त्री डॉ. सीमा देशपांडे	226
61	Rebellious and Strong Women in Anita Nair's Ladies Coupe **Dr. Bipasha Ghoshal**	230
62	Woman Empowerment & Domestic Violence: Past, Present and Future **Mr. Milind S. Shende**	233
63	Patriarchal System and Domestic Violence in India ***Dr. Manjusha S. Bhoyar * Dr. Vijaya Y. Muley**	236
64	Domestic violence against women and its Effect **Dr. Dilip Chauhan**	240
65	Decision Making: Management Techniques for Libraries **Dr. Rajendra Manikpure**	243
66	Impact of Music on Health of Society **Dr.Dhanashree Pande.**	245
67	A Study on Domestic Violence against Women's in India. **Mr. Chandrakant B. Dhumale.**	248
68	Dissemination Of Buddhism In Northeast Asia **Dr.Manohar Kumbhare**	252
69	Women And Domestic Violence In India **D.S.Shambharkar**	255

ISSN : 2278-9308
March 2020

कविता : वेदनेची व विद्रोहाची

डॉ. राजेश देशपांडे
मराठी विभागप्रमुख श्रीकृष्णदास जाजू ग्रामीण सेवा महाविद्यालय, पिपरी–वर्धा

सुरेश भट हे स्वातंत्र्योत्तर मराठी कवितेला एक नवी दिशा देणारे युगप्रवर्तक कवी आहेत. मराठीत 'गझलयुग आणणारा कवी' अशी उपाधी प्राप्त केलेल्या सुरेश भट यांनी परंपरावादी काव्यप्रवाहात आपल्या काव्यलेखनाने महत्त्वपूर्ण भर घालून अजोड वाङ्मयीन कार्य केलेले आहे.

सुरेश भटांचे त्यांच्या हयातीत पाच व निधनानंतर एक असे एकूण सहा काव्यसंग्रह प्रसिद्ध झाले. त्यातील पहिला 'रूपगंधा' १५ मार्च १९६१ रोजी प्रसिध्द झाला. त्यानंतर 'रंग माझा वेगळा' हा दुसरा काव्यसंग्रह मार्च १९७४ मध्ये प्रकाशित झाला. भटांचा 'एल्गार' हा तिसरा काव्यसंग्रह डिसेंबर १९८३ ला तर 'झंझावात' हा काव्यसंग्रह १९९४ मध्ये प्रकाशित झाला. पाचवा काव्यसंग्रह 'सप्तरंग' या नावाने २४ जुलै २००२ रोजी प्रकाशित झाला; आणि शेवटचा काव्यसंग्रह 'रसवंतीचा मुजरा' त्यांच्या निधनानंतर २६ जानेवारी २००७ रोजी प्रकाशित झाला.

भटांच्या समग्र काव्याचा आस्वाद घेताना त्याच्या काव्याच्या मुळाशी असणारी वेदना रसिकाला अस्वस्थ केल्याशिवाय राहत नाही. भटांच्या काव्यातून प्रकटणारी वेदना वैयक्तिक व सामाजिक अश्या दुहेरी स्वरूपात प्रकटते.

वैयक्तिक वेदनेचे प्रकटीकरण :

सुरेश भटांच्या कवितेची खरी ताकद त्यांनी आयुष्याच्या वाटचालीत पदोपदी भोगलेले दु:ख हीच आहे. अगदी बालपणापासून दु:खाने त्यांची आयुष्याच्या अखेरपर्यंत साथ संगत केलेली आहे. म्हणूनच दु:ख हेच त्यांच्या काव्यातून सतत झिरपताना दिसते. या एकाकी आयुष्यात मनासारखे काहीच न घडल्याची खंत कवीला आहे. प्रत्येक वेळी हमखासपणे सोबतीला येणारे दु:खच कवीच्या जगण्याचा आधार बनते. दु:खाशी संवाद साधताना ते म्हणतात —

'तुमची माझी जुनीच ओळख
'तुमचे माझे जुनेच नाते
कुणी न मजला म्हटले अपुले ...
तुम्हीच होता एक चाहते!'

(रूपगंधा, दु. आ., पृ. ३१)

दु:खाशीच कवी नाते जोडतो कारण या जगाच्या पसाऱ्यात 'कवीही अनाथ व दु:खही अनाथ' आहे असे कवीला वाटते —

'दु:ख माझे
माझियापाशी असू दे!
ते बिचारे एकटे जाईल कोठे?
मी असोनी
का अनाथासारखे त्याने फिरावे?'

(रूपगंधा, दु. आ., पृ. २७)

शेवटी दु:खाशीच मैत्री झाल्यावर 'दु:खातही' कवीच्या चेहऱ्यावर हास्य फुलते —
'भोगले जे दु:ख त्याला सुख म्हणावे लागले!

Indian Council of Social Science Research

IMPRESS/ICSSR SPONSORED

TWO DAY NATIONAL CONFERENCE

"Developing New Insights for the Development of Gramin Bharat (Rural India)"

SEPTEMBER 18-19, 2019

PROCEEDINGS

ISBN No.: 978-81-943519-0-0

Shiksha Mandal, Wardha's

G.S.COLLEGE OF COMMERCE & ECONOMICS

Law College Square, Amravati Road, Nagpur – 440 001

e-mail: gscollegenagpur@rediffmail.com

www.gscen.shikshamandal.org

Fax: 2528747 Phone No.: 0712-2531760

A RUSA BENEFICIARY INSTITUTION

28	Krishnasree S.	Women Empowerment Reviving the Life of Rural Women	122
29	Madhur Mishra	Rural Tourism in India: Impact, Challenges and Opportunities	125
30	Dr. Manoj Pandey	A Study on Role of Dairy Co-Operatives in the Rural Sector, in context to providing Financial Aid to Farmers	130
31	Ms. Leena Langde	Access To Use Of LPG Leads To Special Transformation In Rural India With Special Reference To Pradhan Mantri Ujjwala Yojana	134
32	Prof. Prajakta Deshpande	The Role Of Technology In Global Food Security	138
33	Prof. Preeti Naresh Rangari	A Study On Importance of Eco-Friendly Technology Of Organic Farming	142
34	Dr. Shrikrishna Raut	Role Of Technology In Agriculture Development	148
35	Prof. Shilpa Yadao & Prof. Rahul A Tiwari)	Role of Technology In The Agriculture And Rural Development	151
36	Prof. Shirish M. Sutar	Smart Phones: Game Changers For Agriculture	155
37	Prof. Swati Kathaley	Developing Urban- Rural Assimilation and Co-operation for Sustainable Rural Development	158
38	Prof. V. J. Pathak	Role of Rural Tourism In India	161
39	Prof. Ashish R. Ingale	New Insights For Agricultural Development - A Case Study Of Sustainable Development With Special Reference Of Indian Agriculture Sector	164
40	Dr. Ratan R. Chaudhari	Training Enhances Entrepreneurial Competencies of Dairy Farmers	171
41	Raunak P. Shah	Rural Tourism In India - Issues, Challenges And Opportunities	174
42	Rishikant Chaudhari, Dr. K Padmawati	A Description Of Public Expenditure On Agriculture and Output Growth	179
43	Smt. Sandhya Deshpande	Developing New Insights for The Development of Gramin Bharat	183
44	Sandra Thomas	Analysis on the Impact of National Honey Mission on Rural Areas	188
45	Sankalp Hadke	An Assessment of Role and Responsibilities Of ASHA Workers In Tuljapur Block of Osmanabad District	191
46	Shivani Fule	Rural Development Through Women Empowerment	201
47	Prof. Subhada S. Deshkar, Prof. Sumant L Wachasundar	An Analytical Study Of Socio-Economic Changes Found In Self Help Group Belonging to Women Of Nagpur (Period 2015-2018)	203
48	Miss. Shumara S. Mohammed	Rural Tourism In India - A Way Forward	208
49	Sowparnika. S. B.	Organic Theatre: Redefining Agriculture As "Agri- Culture "	213
50	Sruthy Madhavan	Credit Information to Farmers: Role of Information And Communication Technology	216
51	Dr. A. B. Patle	''कृषि सम्बद्ध उद्योगों व्दारा ग्रामीण विकास''	231
52	Dr. Ananta V Gavhale	ग्रामीण भारताच्या विकासात प्रधानमंत्री ग्रामसडक योजनेचे आर्थिक महत्त्व	235
53	Dr. Rushikesh P. Gore	भारत देशाच्या विकासामध्ये कृषी यांत्रिकीकरणाचे आर्थिक महत्त्व	239
54	Dr. Neha Kalyani	सामुदायिक विकास योजनाओ से ग्रामीण क्षेत्रो का विकास	243
55	Prof. Suresh Pawar and Dr. Vaishali Ugale	ग्रामीण भारतातील स्त्री संक्षमीकरणाची वाटचाल	247
56	Dr. Neeta Dharmadhikari	शेतीच्या विकासात पिक व सजीवसाठा विम्याचे योगदान	249
57	Dr. Mukunda Gopalrao Meshram	'ग्रामीण भारताच्या विकासातील समस्या'	253
58	Dr. Sampada Naseri	Women Empowerment Through Rural Tourism - Special Reference To Vidardha	257

ISBN NO. : "978-81-943519-0-0"

ग्रामीण भारतातील स्त्री सक्षमीकरणाची वाटचाल

प्रा. सुरेश पवार
डॉ. वैशाली उगले
श्रीकृष्णदास जाजू ग्रीमण सेवा महाविद्यालय, पिपरी, वर्धा

प्रस्तावना :

भारतात एकूण लोकसंख्येच्या ५० टक्के म्हणजेच निम्मा भाग स्त्री जमातीचा आहे. राष्ट्राचा विकास हा तेथील जनतेच्या विकासावर असतो. समाजात पुरुष प्रधान संस्कृती आजही दिसून येते. समाजात सामाजिक, आर्थिक, राजकीय क्षेत्रात पुरूषांचाच दबदबा आहे. महिलांचे शिक्षणातील प्रमाण वाढले परंतु त्याचबरोबर मुलींच्यामध्ये शिक्षा सोडण्याचे प्रमाणही वाढले. सशक्त राष्ट्रांची उभारणी ही तेथील लोकांवर अवलंबून असल्याने लैगिक समानतेच्या आधारावर पुरूषांबरोबर महिलांनाही सक्षम करणे गरजेचे आहे. फक्त पुरूषवर्गाचा विचार न करता देशातील म्मिया स्त्रियांच्या सबलीकरणाचा विचार होणे गरजेचे आहे. चूल–मूल पर्यंत मर्यादित न ठेवता स्त्रियांना सामाजिक, आर्थिक व राजकीय क्षेत्रातील सहभागाकरिता योग्य धोरणे, अधिकार देऊन स्त्रियांना सहभाग नोंदविणे महत्वाचे आहे यासाठी सांधिक प्रयत्न होणे आवश्यक आहे. केवळ समाजातील काही स्त्रियांचे सक्षीकरण करून चालणार नाही तर तळागळातील प्रत्येक स्त्रीचे सबलीकरण होणे गरजेचे आहे.

स्त्रियांचा दर्जा :

आधुनिक काळात स्त्रियांचा राजकीय, सामाजिक, आर्थिक दर्जा वाढला आहे असे असले तरीही महिलांवरील अत्याचार कमी झालेले नाही. शास्त्रात स्त्रियांना देवीच्या रूपात पुजले असले तरीही आज स्त्रियांची समाजातील अवस्था दयनीय झाली आहे. शिक्षणाचे पांधरून ओढून समाजात प्रतिष्ठितपणे वावरणाऱ्या पुरूषांकडून याच देवीचे अत्याचारामुळे जगणे असहय झाले आहे. कायद्याने स्त्रियांना समान अधिकार दिला परंतु स्त्रियांना सामावून घेऊन विकास करण्याचा विचार मात्र पुरूष प्रधान संस्कृतीमध्ये आजही दिसून येत नाही. स्त्री–पुरूष समानतेमध्ये अनंत काळापासून तफावत दिसून येत आहे. याला मुख्य कारण म्हणजे समाजातील स्त्रियांचा दर्जा महिलांमधील शिक्षणाचे प्रमाण वाढले परंतु शिक्षण मध्येच सोडण्याचे प्रमाणही वाढले. स्त्री–पुरूष एकाच ठिकाणी कामाला असले तरी मागदल्यामध्ये फरक दिसून येतो. १६ व्या शतकात काही समाजसुधारकांनी स्त्रियांची प्रतिष्ठा उंचवावी, समान अधिकार मिळावे म्हणून स्त्री जागृतीच्या माध्यमातून प्रयत्न केले. १९६५ मध्ये 'स्त्री मुक्ती' चळवळीच्या माध्यमातून खऱ्या अर्थाने नवे युग सुरू झाले. त्यामध्ये पहिल्यांदा स्त्रीचे प्रश्न विस्तृतपणे मांडल्या गेलेत.

आज स्त्री सर्वचे क्षेत्रात पुरूषांच्या बरोबरीने वावरताना दिसते. नेहमीच पुरूषांच्या आधाराने चालणारी स्त्री मात्र आधुनिक काळात आपल्या बुध्दिकौशल्य, कार्यक्षमता, कुशलतेच्या आधारे पाऊल पुढे टाकताना दिसत आहे. परंतु यातही मात्र शहरी व ग्रामीण स्त्रियांच्या प्रमाणात तफावत दिसून येते. त्यामुळे स्त्रियांचा वेगवेगळ्या क्षेत्रातील दर्जा जाणून घेवून त्यांना संधी उपलब्ध करून देणे गरजेचे आहे.

स्त्रियांचा सामाजिक दर्जा :

आजही समाजातील स्त्रियांचा दर्जा हा समाजातील घटकांवर अवलंबून असतो. सामाजिक रचना, सांस्कृतिक वर्तन व अपेक्षा यावर आधारलेला दिसतो. स्त्रियांसाठी आखलेल्या चौकटीनुसार वागल्यास ती समाजात आपले स्थान निर्धारित करीत असते. समाजात कायमच स्त्रियांवर विचार लादण्याचे प्रमाण दिसून येते. नातेसंबंध, वंश, वारसा, धार्मिक परंपरा यांची अपेक्षा स्त्रीकडून केली जाते.

भारतीय स्त्रियांचा सामाजिक दर्जा हे राज्यघटनेने प्रदान केलेले स्थान व समाजाने लादलेले स्थान यामध्ये बरीच तफावत दिसून येते. स्त्रियांना कायमच पुरूष प्रधान संस्कृतीच्या बंधनात राहावे लागल्याने तिच्यामधील सामर्थ्य, निर्णयक्षमता, ज्ञानास वाव मिळाला नाही. समाज सातत्याने बदलत असतो, या बदलाचे पडसाद महिलांच्या जीवनमानावर होत असतात.

स्त्रियांचा राजकीय दर्जा :

भारतात किंबहुना कमी अधिक प्रमाणात जगात स्त्रियांच्या राजकीय सहभागाचे प्रमाण अत्यल्प दिसून येते. महिलांना राजकीय क्षेत्रात दुय्यम दर्जाची वागणूक, अत्यल्प संधी व सत्ता मिळते. भारतात राजकीय क्षेत्रात स्त्रियांना आरक्षण देऊनही स्त्रियांचे प्रमाण कमी दिसून

ISBN NO. : "978-81-943519-0-0"

3/feb/2021

UGC Sponsored

ISSN 2319-9318

Vidyawarta

Peer Reviewed International Refereed Research Journal

Special Issue | February 2020

ONE DAY INTERDISCIPLINARY INTERNATIONAL CONFERENCE on

EXPLORATION OF MAHATMA @ 150

on 29th February 2020

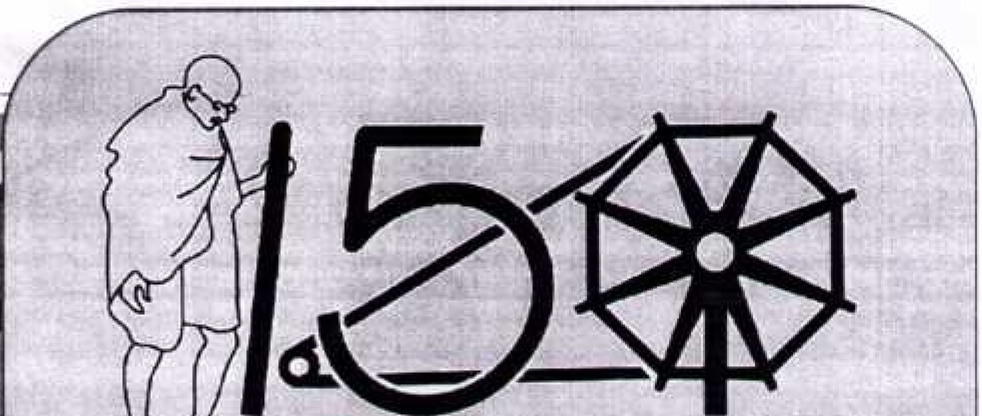

Edited By

Gandhi Study Centre

New Arts, Commerce & Science College,

Wardha, Maharashtra (India) - 442 001

ISSN No.: 2319-9318 | Peer Reviewed International Refereed Research Journal | Feb.-2020

93	प्रेमचंद के कर्मभूमी में गांधीवाद. डॉ. सुलक्षणा जाधव–घुमरे, देवगिरी महाविद्यालय, औरंगाबाद.	273
94	महात्मा गांधी के विचार में भारत और विश्व. प्रा. डॉ. हेमंत व्ही. मिसाळ, न्यू आर्टस् अ‍ॅन्ड सायन्स, वर्धा	276
95	गांधीजी की आर्थिक विकेन्द्रीकरण की अवधारणा. प्रा. डॉ. कल्पना स.कावळे, एम. ई. एस. गर्ल्स, चंद्रपूर	277
96	चंपारण सत्याग्रह के शताब्दी वर्ष का मीडिया कवरेज. चन्द मणि, महात्मा गांधी अंतरराष्ट्रीय हिंदी विश्वविद्यालय, वर्धा	279
97	महात्मा गांधी के नशामुक्ती के संदर्भ में विचार. अश्विनी कृ. राऊत, महात्मा गांधी अंतरराष्ट्रीय हिन्दी विश्वविद्यालय, वर्धा	282
98	गांधी और खादी : वर्तमान में एक सशक्त विचार. प्रा. सारिका जगताप, न्यू आर्टस्, कॉमर्स एंड साइंस कॉलेज, वर्धा	284
99	महात्मा गांधी और अस्पृश्यता निवारण. डॉ. रफिक बा. शेख, एस.एस.एन.जे. महाविद्यालय, देवळी, जि. वर्धा	288
100	गांधीजी आणि प्राकृतिक उपचार प्रा. कांचन इंगोले, न्यु आर्टस् कॉमर्स अ‍ॅन्ड सायन्स कॉलेज वर्धा	290
101	Gandhi's Conception of Truth : An Observation- Dr. Madhurima Bhattacharya, Shri Shikshayatan College	293
102	Gandhiji's View : for Basics Education in India. Dr. Somnath K. Pachling	296
102	Gandhi As a Modal For Leadership. Shyam K. Fardale, NACSC, Wardha.	299
103	Gandhian Thought: Its Relevance and Uniqueness. Dr. Vandana M. Mahure, Deogiri College, Aurangabad.	302
104	दोन वैष्णवातील अव्दैत. डॉ. स्मिता वानखडे, महात्मा गांधी अंतरराष्ट्रीय हिंदी विश्वविद्यालय, वर्धा	305
105	राष्ट्रपिता महात्मा गांधीजींचे महिलाविषयक विचार. डॉ. स्नेहप्रभा रू. गावंडे, एस. चंद्रा महिला महाविद्यालय, साकोली.	309
106	गांधीजींच्या संकल्पनेतील निसर्गोपचार. डॉ. वैशाली उगले, श्रीकृष्णदास जाजू ग्रामीण सेवा महाविद्यालय, पिपरी, वर्धा	312
107	मानवतावादी महात्मा गांधी. डॉ. वंदना पळसापूरे, न्यू आर्टस् अ‍ॅण्ड सायंस कॉलेज, वर्धा	314
108	महात्मा गांधी यांचे लोकशाही विषयक विचार प्रा. मनोज सोनटक्के, डॉ. आंबेडकर महाविद्यालय, चंद्रपूर.	317
109	महात्मा गांधी आणि राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचे ग्रामीण विकासाचे विचार. प्रा. डॉ. प्रशांत रा. देशमुख, मातोश्री अंजनाबाई मुंदाफळे समाजकार्य महाविद्यालय, नरखेड	319
110	गांधीजींचे सर्वोत्तम विचार. प्रा. प्रिती सुर्यवंशी, न्यू आर्टस् अ‍ॅण्ड सायंस कॉलेज, वर्धा	322
111	महात्मा गांधींच्या दृष्टीकोनातून जग बदलविणे. विजयराव ठाकरे, संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती	324
112	गांधीजी : उपवास हे चमत्कारिक नैसर्गिक उपचार. प्रा. शुभांगी आवारे, मनोहरराव कामडी महाविद्यालय, नागपूर	327
113	मानसिक आणि शारिरीक स्वास्थ्यासाठी गांधीजींचे विचार. शुभांगी बोरेकर, संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती	332
114	महात्मा गांधी प्रणित एकादशव्रतांची ताणतणाव व्यवस्थापनात भूमिका. प्रा. डॉ. श्वेता सत्तुरवार, स्व.लालासाहेब देशमुख शिक्षण महाविद्यालय, तिवसा.	335
115	महात्मा गांधीच्या विचारांची प्रासंगिकता. [illegible] बी. टेंभुर्णे, जोतिराव फुले समाजकार्य महाविद्यालय, उमरेड, जि. नागपूर	338
116	भूदान । ग्रामदान जीवनदान प्रा.सुरेश पवार श्री. [illegible] दास जाजू ग्रामी । सेवा	341

भूदान : ग्रामदान जीवनदान

प्रा.सुरेश पवार

श्री. ५ दास जाजु ग्रामी ा सेवा

महाविद्यालय, पिपरी-वर्धा

१९५१ साली विनोबांनी भूदान यज्ञास प्रारंभ ेला तेव्हा देशात सर्वत्र भेदाभेद, संघर्ष, फाळनी नंतरचे हिंदु-मुस्लिमांचे जातीय दं ो, जमिनदार व शेतमजूर यांच्यातील हिंस व ा संघर्ष चालू होता. विनोबांची भूदान यज्ञामार्फत फक्त जमिनीचे दान व वाटप ऐवढीच भूमि ा नसून भूदानाच्या निमित्ताने मा से जोडायची होती.समाजातील विषमता मी रावयाची होती. सद्भावना जा ृत रुन आत्मशक्ती वाढवायची होती. ाधीच्या नंतर अहिंसेवर विश्वास ठेवत अहिंस समाज रचना रावयाची होती.

विनोबा ांधी सहसंबंध :

महात्मा ांधीच्या बनारस विद्यापीठातील भाष ाचा विनोबांवर प्रभाव पडला. पुढे आयुष्याचा मा ा मो ळा इ ाला. पत्ररुपाने ांधी व विनोबांचे संवाद होऊ ला ालेत. ालांतराने ांधी विचाराने प्रभावित होतते त्यांच्या सोबत आश्रमात राहू ला ाले.आश्रमातले ते पहिले सदस्य होते.स्वावलंबनाच्या शि व ामुळे व आश्रमस्थ जीवन ज ात असल्याने सर्वच ामात त्यांचा हात डा होता.स्मर ाशक्ती बाबत तोड नव्हती. ताई ामामध्ये धीच मा ो पडले नाही. ताईला ते विशेष महत्त्व देत.विविध भाषांवर प्रभुत्त्व होते.साधे राह ाीमान व ांधी विचारांचे प्रमु ा प्रवक्ता ांधीजींच्या सहवासात असल्याने सत्य व अहिंसेवर अपार श्रध्दा. ांधीजींच्या सहवासातील मंठ सत्या.ग्रही पुढे भूदान चळवळीचे प्र ोते ठरले. ांधींच्या प्रेर ोने विनोबांनी सर्वोदय समाजाची स्थापना ेली.सर्वोदय समाज म्ह जे ज्यात सर्वांचे हित असा समाज. सत्य-अहिंसेच्या तत्त्वावर चाल ाऱ्या या समाजामुळे पुढे राष्ट्राची उन्नती होईल.

भूदानारंभ :

विनोबाजी शिवरापल्लीत असताना साम्यवाद्यांनी उठाव ेल्याचे ानी पडताच तेथे पदयात्रा र याचे ठरविले. पदयात्रा रीत १८ एप्रिल रोजी विनोबा पोचमपल्ली येथे पोहचलेत. पोचमपल्लीतील दृश्य मात्र विदार होते.येथे हरिजनांची वस्ती असून दोन हजार शेतमजूर मजूरीचे ाम रीत उदरनिर्वाह रीत होते. जमिनदारांच्या २५०० ए र जमिनीची मजूरी र याचा मोबदला उत्पन्नाच्या २० वा हिस्सा, जोडा, धों ाडी मिळत.

वस्तीतील हरिजनांसोबत चर्चा ेली असता भूमिहीन मजूरांनी त्यांच्या समस्या विनोबांना सां ातल्या.विनोबांना त्यांनी चाळीस ुटुंबासाठी ८० ए र जमिनीची मा ा ी ेली.शासना डे मा ा ी ेलीतर बरेच वर्ष ा दोपत्रीच घालवावे ला ातील म्ह ून ावातील जमिनदारां डे मनातला विचार मांडला. पोचमपल्लीचे जमिनदार रामचंद्र रेड्डी यांनी ल ोच विनोबांना हो र देत १०० ा र जमीन हरिजनास दे याचे मान्य ेले. रेड्डीचे हेच भूदान ऱ्ंतहरीम ठरले.पुढे याच भा ात १२०२१ ए र जमीन भूदान स्वरुपात विनोबास मिळाली.

विनोबांचे भूदान यज्ञ :

पोचमपल्लीच्या भूदानानंतर विनोबांना विश्वास पटला ी ब्रिटीशांच्या राजवटीनंतर हरिजनांचा स्तर आत्मसन्मान उंचावयाचा असेल तर त्यांना जमिनीचा माल ी हव द्यावाच ला ाल. तेव्हाच ते स्वतंत्रप ो ज ृ श ेन. १९५१ च्या भूदानाची प्रेर ा घेत 'भूदान-यज्ञास' प्रारंभ झाला. दिल्ली, उत्तरप्रदेश, ेरळ, र्नाट , तामिळनाडू, ओरिसा, आंध्रप्रदेश, बिहार, बं ाल इत्यादी ठि ा ी ला ो मैल पदयात्रा रीत दरिद्रिनाराय ाच्या पोटाचा प्रश्न सोडवि यास प्राधान्य देत राहिले.

१९५८ मध्ये विनोबा महाराष्ट्रात परत आले परंतु आश्रम जीवनात न राहता परत भूदानासाठी वे वि ळे राज्य मैलो पदयात्रा रीत भूमीचे दान स्वी ारत राहिले.१९५१ ते १९६९ चा ाळ विनोबांचा भूदान-यज्ञाचा राहिला.भूदानाच्या माध्यमातून विनोबांना ्रांती घडवून आ ावयाची होती.भूदानाच्या माध्यमातून हृदय परिवर्तन व समाज परिवर्तनाची नांदी रुजवायची होती.हा यज्ञ स्वत: विनोबांसाठी चमत् ार होता.

भूदान वाटप :

भूदान वाटपाची विनोबांची सं ल्पना स्पष्टहोती.ज्या ावात जमिनीचे वाटप असेल त्या जिल्ह्याचे लेक्टर, भूमी अधि ारी, भूमिहीन शेत री, ावातील तलाठी व पोलीस पाटील यांना सर्वोदय ार्य त्यांद्वारे आधीच ळवि यात येतहोते.भूमिहीन शेत ऱ्यांची सभा घेतली जात होती. जमिनीचे वाटप र यापूर्वी ाही नि ष लाव यात आलेहोते.

- जमिनीचे वाटप रताना शक्यतो ती जमिन त्याच ावातील दान असावी. जास्त असल्यास शेजारील ावातील भूमिहीनांना प्राधान्य.
- जमिनीचे पोत बघून जमिनीचे वाटप.
- ज्यांना उपजिवि ेसाठी दुसरे ुठलेच साधन नाही अशांना प्राधान्य.
- पाच व्यक्तींच्या ुटुंबास ए ए र बा ायती शेती अथवा अडीच ए रते पाच ए र दरम्यान ोरडवाहू शेती.
- जमिनीचे छोटेतु डे असल्यास त्याचा वापर ग्रामोद्यो ासाठी.
- या प्र्रि येस भूमिहीन शेत ऱ्यास ुठलीही रक् म र्च रावी ला ा ार नाही.
- जमीन १० वर्ष वि ता ये ार नाही. या आधारे जमिनीचे वाटप र यात आले होते.

भूदानाचा सामाजि प्रभाव :

स्वातंत्र्योत्तर ाळात भूदानासाठी भूमिहीन लो ांच्या ल्या ासाठी अविरत ेलेली पदयात्रा ए प्र ारे सत्या.ग्रह असल्याने स्वाभावि त्याचा सामाजि दृष्ट्या प्रभाव पडला.

Indian Council of Social Science Research

IMPRESS/ICSSR SPONSORED

TWO DAY NATIONAL CONFERENCE

"Developing New Insights for the Development of Gramin Bharat (Rural India)"

SEPTEMBER 18-19, 2019

PROCEEDINGS

ISBN No.: 978-81-943519-0-0

Shiksha Mandal, Wardha's

G.S.COLLEGE OF COMMERCE & ECONOMICS

Law College Square, Amravati Road, Nagpur – 440 001

e-mail: gscollegenagpur@rediffmail.com

www.gscen.shikshamandal.org

Fax: 2528747 Phone No.: 0712-2531760

A RUSA BENEFICIARY INSTITUTION

28	Krishnasree S.	Women Empowerment Reviving the Life of Rural Women	122
29	Madhur Mishra	Rural Tourism in India: Impact, Challenges and Opportunities	125
30	Dr. Manoj Pandey	A Study on Role of Dairy Co-Operatives in the Rural Sector, in context to providing Financial Aid to Farmers	130
31	Ms. Leena Langde	Access To Use Of LPG Leads To Special Transformation In Rural India With Special Reference To Pradhan Mantri U jjwala Yojana	134
32	Prof. Prajakta Deshpande	The Role Of Technology In Global Food Security	138
33	Prof. Preeti Naresh Rangari	A Study On Importance of Eco-Friendly Technology Of Organic Farming	142
34	Dr. Shrikrishna Raut	Role Of Technology In Agriculture Development	148
35	Prof. Shilpa Yadao & Prof. Rahul A Tiwari)	Role of Technology In The Agriculture And Rural Development	151
36	Prof. Shirish M. Sutar	Smart Phones: Game Changers For Agriculture	155
37	Prof. Swati Kathaley	Developing Urban- Rural Assimilation and Co-operation for Sustainable Rural Development	158
38	Prof. V. J. Pathak	Role of Rural Tourism In India	161
39	Prof. Ashish R. Ingale	New Insights For Agricultural Development - A Case Study Of Sustainable Development With Special Reference Of Indian Agriculture Sector	164
40	Dr. Ratan R. Chaudhari	Training Enhances Entrepreneurial Competencies of Dairy Farmers	171
41	Raunak P. Shah	Rural Tourism In India - Issues, Challenges And Opportunities	174
42	Rishikant Chaudhari, Dr. K Padmaw ati	A Description Of Public Expenditure On Agriculture and Output Growth	179
43	Smt. Sandhya Deshpande	Developing New Insights for The Development of Gramin Bharat	183
44	Sandra Thomas	Analysis on the Impact of National Honey Mission on Rural Areas	188
45	Sankalp Hadke	An Assessment of Role and Responsibilities Of ASHA Workers In Tuljapur Block of Osmanabad District	191
46	Shivani Fule	Rural Development Through Women Empowerment	201
47	Prof. Subhada S. Deshkar, Prof. Sumant L Wachasundar	An Analytical Study Of Socio-Economic Changes Found In Self Help Group Belonging to Women Of Nagpur (Period 2015-2018)	203
48	Miss. Shumara S. Mohammed	Rural Tourism In India - A Way Forward	208
49	Sowparnika. S. B.	Organic Theatre: Redefining Agriculture As "Agri- Culture "	213
50	Sruthy Madhavan	Credit Information to Farmers: Role of Information And Communication Technology	216
51	Dr. A. B. Patle	''कृषि सम्बद्ध उद्योगों व्दारा ग्रामीण विकास''	231
52	Dr. Ananta V Gavhale	ग्रामीण भारताच्या विकासात प्रधानमंत्री ग्रामसडक योजनेचे आर्थिक महत्त्व	235
53	Dr. Rushikesh P. Gore	भारत देशाच्या विकासामध्ये कृषी यांत्रिकीकरणाचे आर्थिक महत्त्व	239
54	Dr. Neha Kalyani	सामुदायिक विकास योजनाओ से ग्रामीण क्षेत्रो का विकास	243
55	Prof. Suresh Pawar and Dr. Vaishali Ugale	ग्रामीण भारतातील स्त्री संक्षमीकरणाची वाटचाल	247
56	Dr. Neeta Dharmadhikari	शेतीच्या विकासात पिक व सजीवसाठा विम्याचे योगदान	249
57	Dr. Mukunda Gopalrao Meshram	'ग्रामीण भारताच्या विकासातील समस्या'	253
58	Dr. Sampada Naseri	Women Empowerment Through Rural Tourism - Special Reference To Vidardha	257

ISBN NO. : "978-81-943519-0-0"

Smart Phones: Game Changers for Agriculture

Prof. Shirish M. Sutar
Assistant Professor
Shrikrishnadas Jajoo Gramin Seva Mahavidyalaya, Pipri-Wardha

Abstract:
Information services can substantially increase the productivity and profitability of farmers.Social media are web based tools of electronic communication that allow users to personally interact with others individually or in groups for the purposes of exchanging information, sharing thoughts and opinions, influencing and facilitating decision-making by creating, storing, retrieving and exchanging information in any form (text, pictures, video, etc.,) by anyone in the virtual world. Since the introduction of social media, communication is becoming more and more dynamic every day. Communication has become more essential. More and more people – young and old are glorified by the social media and it is a trend that is not going down very soon. For a long period in the future, social media is going to shape the way people interact, used to share the latest weather condition information which is all the more important with the recent climate change phenomena, adversely affecting agriculture. These initiatives also serve as two-way conditions, wherein farmers can send their problems and extension officer can offer solutions. The experience of various group members can also be shared for common advantage, apart from sharing existing market prices, share information, form opinions and also lead individual and collective actions.

Key Words : Agriculture, Social Media, Mobile apps

Introduction :

Indian farmers constitute the largest community of entrepreneurs in the world. They manage with helplessness and practice their business with high risks. These risks have multiplied with drop Product prices. It is not helpful that traditional agricultural economics treats farmers as risk-averse.

Agriculture has been recognised as the core of the Union budget for the year 2019-20. The Government of India has planned to invest widely in agriculture infrastructure to provide assured income to small and marginal farmers.

Agricultural development remains the foundation for the development of India.Some of the most essential components of farming systems are access to credit, insurance, or inputs – under-perform in our country. Farmers need timely and high-quality information to make important managemental decisions, such as when to plant and sell, or which fertilizer to use. The traditional agricultural extension services designed to address needs often face critical personnel limitations and offer recommendations that few farmers adopt.

Use of Social Media :

Information services can substantially increase the productivity and profitability of farmers. Social media are web based tools of electronic communication that allow users to personally interact with others individually or in groups for the purposes of exchanging information, sharing thoughts and opinions, influencing and facilitating decision-making by creating, storing, retrieving and exchanging information in any form (text, pictures, video, etc.,) by anyone in the virtual world (Suchiradipta and Saravanan, 2016). These are digital networks that are used to share and discuss user generated information - opinion, video, audio, and multimedia (Andres and Woodard, 2013). Merriam-Webster (2015) defines social media as forms of electronic communication through which users can create online communities to share information, ideas, personal messages and other content.

Since the introduction of social media, communication is becoming more and more dynamic and essential every day. More and more people – young and old are glorified by the social

ISBN NO. : "978-81-943519-0-0"